

«ÉS QUAN DORMO QUE HI VEIG CLAR»:
APROXIMACIÓ A LES CONSTRUCCIONS
DE CLIVELLAMENT EN CATALÀ*

NOÈLIA SÁNCHEZ CANDELA

Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Filologia Catalana,
Centre de Lingüística Teòrica

Correspondència: Facultat de Lletres, Edifici B, Despatx B9-0050

Universitat Autònoma de Barcelona

08193 Bellaterra (Barcelona)

Telèfon: +34 93 586 8068

noelia.sanchez.candela@uab.cat

Resum:

El propòsit d'aquest article és presentar una aproximació a les construccions clivellades i pseudoclivellades del català. Aquestes estructures estan presents no només en el conjunt de les llengües romàniques, on han rebut una atenció especial per part de lingüistes i gramàtics, sinó també en diverses llengües del món tipològicament molt diferents; però sempre presenten propietats formals i funcionals que, en bona mesura, se superposen. Malgrat la productivitat de les construccions de clivellament en la nostra llengua, no comptem amb cap estudi monogràfic i exhaustiu que done compte de les propietats pragmàtiques, semàntiques, sintàctiques o prosòdiques d'aquestes estructures; tot el que trobem en català són referències puntuals (que poden ser més o menys extenses) en treballs que abasten altres àmbits d'estudi i que, per tant, tenen altres objectius. Per aquest motiu, l'article pretén ser un primer acostament a aquestes estructures: Hi descriuré breument les propietats pragmàtiques i semàntiques de les construccions de clivellament, així com les principals característiques sintàctiques; hi presentaré la meua proposta de denominació i classificació, defensant la necessitat de diferenciar clarament entre clivellades, d'una banda, i pseudoclivellades de l'altra i, finalment, esbossaré a grans trets una proposta d'anàlisi teòrica.

* Agraïsc el suport del Centre de Lingüística Teòrica de la Universitat Autònoma de Barcelona, del projecte de «Lingüística Teòrica» 2009SGR 1079 de la Generalitat de Catalunya i del subprojecte FFI2011-29440-C03-03 del Ministeri d'Economia i Competitivitat, així com del Programa FPU2010 del Ministeri d'Educació.

Paraules clau:

perifèria, complementador, clivellades, pseudoclivellades, focus

Abstract: “IT IS WHILE SLEEPING THAT I CAN CLEARLY SEE”: AN APPROACH TO CLEFT SENTENCES IN CATALAN

The aim of this paper is to provide an approach to cleft and pseudocleft sentences in Catalan. These structures are present not only in Romance and Germanic languages (where they have received special attention by linguists) but also in several world languages that are typologically very different; however, they always present formal and functional properties which largely overlap. Despite the productivity of clefts and pseudoclefts in Catalan, we have no comprehensive case study that gives an account of their pragmatic, semantic, syntactic or prosodic properties; we only have occasional references (which may be more or less extensive) in papers which cover other areas of study and, therefore, have other goals. For this reason, the article I present aims to be a first approach to these structures. Firstly, I briefly describe the pragmatic and semantic properties of clefts and pseudoclefts, as well as their main syntactic features. Next, I present my proposal of designation and classification, defending the need to differentiate clearly between clefts on the one hand and pseudoclefts on the other. Finally, I outline a proposal of theoretical analysis.

Key words

Periphery, Complementizer, Clefts, Pseudo-clefts, It-sentences, Wh-sentences, Focus

1. INTRODUCCIÓ

Cleft formation is a way for a language “to have its cake and eat it too”: it results in the placement of syntactic constituents and prosodic accents in cognitively preferred positions from which the grammar of the language normally bans them, without causing ungrammaticality. (LAMBRECHT 2001: 488)

Molt probablement, la construcció de clivellament¹ més coneguda en la nostra llengua és aquella que dóna títol al poema de J.V. Foix «És quan dormo que hi veig clar». La construcció de Foix és, concretament, una construcció clivellada pròpiament dita. I és que en català, de construccions de clivellament, en tenim principalment de dos tipus, les clivellades i les pseudoclivellades que, al seu torn, poden presentar diversos subtipus:

- (1) És quan dormo **que** hi veig clar
- (2)
 - a. És quan dormo **quan** hi veig clar
 - b. **Quan** hi veig clar és quan dormo
 - c. Quan dormo és **quan** hi veig clar

Com podem deduir a partir dels exemples, les construccions de clivellament estan formades per tres constituents principals: un Verb Copulatiu + Component Clivellat + Component Oracional (que pot ser o bé una oració de relatiu lliure o bé una clàusula introduïda per *que*). Aquests constituents poden presentar, alhora, diferents ordenacions (v. (2)).

Superficialment, la diferència principal entre les construccions d'(1) i de (2) resideix en el fet que les construccions com la d'(1), l'únic tipus de clivellades pròpiament dites que té el català, presenten sempre un element invariable *que* al component oracional, independentment de la funció sintàctica del component clivellat (subratllat als exemples). En canvi, les construccions de (2), totes tres pseudoclivellades, tenen un element relatiu variable que dependrà de la funció sintàctica i de les propietats del constituent clivellat; per exemple, la construcció presentarà l'element *qui* en el cas que es clivelle un subjecte/element humà o presentarà l'element *el que* en el cas que siga un objecte/element no humà. Si es tracta d'un element temporal, com als exemples de (2), derivats a partir del vers original de Foix (a (1)), en les construccions clivellades es realitza, com hem vist, la forma *que* inva-

1. Quan parle de clivellament o de construccions de clivellament em referisc, en general, tant a les construccions clivellades com a les pseudoclivellades.

riable i en les pseudoclivellades es realitza un element relatiu variable, en aquest cas temporal, com *quan*.

1.1. Antecedents

Les construccions de clivellament (clivellades i pseudoclivellades) han estat objecte de gran interès per a la lingüística generativa de les últimes dècades, especialment, dins l'àmbit anglosaxó (DECLERCK 1984, 1988; COLLINS 1991; DELAHUNTY 1982; DELIN 1989, 1990, i més recentment, LAMBRECHT 2001). Otto Jespersen (1924) fou el primer que assajà una classificació d'aquestes construccions en anglès, dividint-les en dos tipus: *Cleft* i *Pseudo-cleft sentences*, etiquetes que continuen encara vigents (amb excepcions puntuals com Decklerck (1984) que proposa la denominació *It-sentences* i *Wh-sentences*).

En català s'han ocupat de la classificació i denominació de les clivellades: Bonet i Solà (1986), Cuenca (1991), Wheeler et al. (1999), entre d'altres, i dins la Gramàtica del Català Contemporani (2008), Solà, Vallduví o Bonet, adoptant, majoritàriament, la denominació anglosaxona proposada per Jespersen (*cleft* i *pseudo-cleft*) aplicada al català (clivellades i pseudoclivellades). Malgrat tot, en català, no tenim cap estudi exhaustiu i monogràfic sobre aquestes construccions, i tot el que trobem són referències i observacions en treballs que abasten un àmbit d'estudi més extens i que tenen, per tant, altres objectius principals.

1.2. Objectius

El treball que presente pretén explorar, analitzar i sistematitzar les propietats pragmàtico-semàntiques i, sobretot, sintàctiques de les construccions clivellades i pseudoclivellades del català, considerant, això sí, la resta de les llengües romàniques. Defensaré la meua proposta de denominació i classificació d'aquestes construccions, que he esbossat a l'inici de l'article i que no es correspon amb les propostes fetes fins ara en català. Aquesta proposta de classificació es basa en la

consideració de les diferències estructurals entre clivellades i pseudo-clivellades; diferències que, com veurem, no només es manifesten superficialment en el caràcter de l'element que encapçala el component oracional (o bé *que* o bé un element relatiu) sinó que també són visibles en alguns fenòmens que afecten aquestes construccions, com la concordança que s'estableix entre els diferents constituents que les conformen. Finalment, esbossaré breument l'anàlisi teòrica de clivellades i pseudoclivellades.

Les construccions de clivellament són considerades un dels principals mecanismes de focalització² discursiva. Aquest recurs sintàctic apareix en diverses llengües del món, més o menys properes, amb propietats formals i funcionals que, en gran mesura, se superposen. De fet, podem trobar construccions de clivellament en el conjunt de les llengües romàniques, en les germàniques o en altres llengües tipològicament tan diferents de la nostra com el japonès o l'amazic. Si bé és cert que el rendiment d'aquestes estructures és desigual en les diferents llengües. Per exemple, dins el conjunt de les llengües romàniques, el francès és la llengua que presenta un ús més freqüent de les construccions de clivellament, fet que s'explica per les reduïdes possibilitats d'aquesta llengua per a marcar la funció de focus³ en l'estructura oracional, a causa de les limitacions que imposa en l'alteració de l'ordre dels constituents oracionals o dels condicionaments a l'hora de desplaçar l'accent oracional. En canvi, en català, en castellà o en italià, les construccions de clivellament (v. (6)) conviuen amb altres recursos de focalització més econòmics i productius com ara l'ús d'una entonació marcada (o focalització *in situ*) (v. (3)), les partícules focals en forma de mots o morfemes lligats (*pla, rai, sí que...*) (v. (4)),

2. La focalització, en termes generals, és el recurs que fan servir els parlants per a seleccionar un element del discurs al qual volen donar rellevància informativa i assenyalar-lo mitjançant una prominència prosòdica més intensa, o fent servir estratègies morfosintàctiques com l'alteració de l'ordre neutre dels constituents o l'ús de partícules focals en forma de mots o morfemes lligats.

3. El terme *focus*, en general, s'usa per a designar la part no pressuposada de l'oració o la informació que el parlant creu que l'oient no comparteix (ZUBIZARRETA 1998). El focus pot ser informatiu o contrastiu, segons si el parlant es limita a emfasitzar una informació nova per a l'oient o si el parlant rebut, contrasta o s'oposa a una afirmació de l'oient que creu errònia.

o l'alteració de l'ordre bàsic dels constituents oracionals (la rematització)⁴ (v. 5):⁵

(3) Hem de buscar LA LLIBERTAT⁶

(4)

- a. La llibertat pla, l'hem de buscar
- b. La llibertat sí que l'hem de buscar

(5) LA LLIBERTAT, hem de buscar

(6)

- a. És LA LLIBERTAT que hem de buscar
- b. És LA LLIBERTAT el que hem de buscar
- c. El que hem de buscar és LA LLIBERTAT
- d. LA LLIBERTAT és el que hem de buscar

2. PROPIETATS PRAGMÀTICO-SEMÀNTIQUES

Les construccions de clivellament tenen una estructura sintàctica, una estructura semàntica i una estructura informativa determinades. Les estructures sintàctica i semàntica són objectives i no depenen ni de l'actuació del parlant ni de la situació comunicativa; l'estructura informativa, en canvi, depèn d'allò que el parlant dona com a conegut o nou per al seu interlocutor/s.

Les llengües del món presenten estructures informatives diferents,

4. La rematització (també coneguda com a *focalització*) és el recurs sintàctic que suposa l'alteració de l'ordre bàsic dels constituents oracionals, consistent en l'anteposició del rema a l'esquerra del tema; alhora que implica l'ús d'una entonació marcada (v. 5). Faig servir el terme *rematització* (i no el de *focalització*) per a designar aquest recurs sintàctic i prosòdic d'èmfasi focal perquè el terme *focalització* l'use en un sentit més general per a definir tots els recursos descrits a (3), (4), (5) i (6).

5. Per a més informació sobre estratègies de focalització en diferents llengües, vegeu LAMBRECHT 2001.

6. Faig servir les versaletes per a indicar el constituent oracional que concentra una clara entonació marcada de focus contrastiu.

amb tot, la tendència és que, en un context neutre, la informació coneguda (tema) precedisca la informació nova (rema); aquest és el cas del català. Per a destacar la informació nova, les llengües compten, com hem vist, amb diferents recursos de focalització. Una distinció consolidada en el camp de l'entonació és la diferència entre focus informatiu i focus contrastiu. El terme *focus informatiu* «s'usa per a designar aquell element que constitueix la part informativa de l'oració» (PRIETO 2008: 413), és a dir, aquella informació nova (o part de la informació nova) que es posa en relleu en l'enunciat. També s'ha definit com la part no pressuposada de l'oració o la informació que el parlant creu que l'oient no comparteix (ZUBIZARRETA 1998). El focus informatiu de l'oració, en català, s'identifica amb el rema i (a diferència del que ocorre amb altres llengües com l'anglès) se situa obligatòriament al final de l'oració i rep l'accent d'enunciat. Tanmateix, el parlant, com hem vist, té recursos (bé prosòdics, bé morfosintàctics) per a emfasitzar o marcar la informació nova (o una part de la informació nova) per exemple, desplaçant la resta de la informació a una posició menys prominent (v. (7)B')

La focalització contrastiva, en canvi, expressa contrast, oposició o identificació d'un dels constituents oracionals respecte d'un altre subgrup conceptual present o implícit en el discurs.

Mentre que el focus informatiu (o rema, si es troba en posició canònica) és possible com a resposta a preguntes obertes del tipus ¿Què passa? ¿Què fas?; el focus contrastiu es dona com a resposta a una pregunta de tipus confirmatori:

(7) Focus informatiu:

- A. Què li has regalat a la Maria?
- B. Li he regalat un llibre
- B'. Un llibre, li he regalat

(8) Focus contrastiu:

- A. Li has regalat un joc a la Maria?
- B. No, li he regalat UN LLIBRE
- B'. No, UN LLIBRE, li he regalat

Les construccions de clivellament són, doncs, un mitjà de focalització i les llengües que compten amb aquesta estratègia presenten va-

riació en relació a la tipologia de les construccions i a les funcions discursives que desenvolupen.

En bona part de les realitzacions de construccions de clivellament no només fa un paper important l'ús d'un ordre marcat de les paraules i d'una estratègia sintàctica d'escissió que separa el focus (o component clivellat) del component oracional, sinó també l'ús d'una entonació característica per a marcar la funció de focus. Encara que l'objectiu d'aquest treball és, sobretot, donar compte de les propietats sintàctiques de les construccions de clivellament, pense que va bé de fer al·lusió a les principals característiques semàntiques i discursives que les defineixen.⁷

En una construcció de clivellament l'ús d'un ordre «marcat» de les paraules en una estructura sintàctica particular serveix per a vehicular una informació específica, diferent de la que es pot transmetre mitjançant una seqüència no marcada d'aquestes paraules.

Si comparem (9a) i (9b), sembla evident que el context lingüístic i no lingüístic en què la segona resulta apropiada és diferent i, sobretot, molt més restringit respecte d'aquell en què pot ser-ho la primera (sempre que considerem que (9a) és pronunciada amb l'entonació neutra d'una declarativa):

(9)

a. Vosaltres ho sabeu

b. Sou vosaltres {que/qui/els que/els qui} ho sabeu

Des d'un punt de vista pragmàtic, la funció d'una construcció de clivellament és emfasitzar (o posar en relleu), tant a nivell sintàctic com a nivell de l'entonació, un element particular de l'oració amb un altre element o subgrup conceptual explícit o implícit.⁸

En les construccions de clivellament «canòniques» el component oracional és, de fet, la característica definitòria que conté una variable

7. De fet, hi ha qui ha proposat una definició i una anàlisi de les construccions de clivellament basant-se, únicament, en les seues propietats semàntiques i discursives (MODESTO 2001).

8. Definisc com a emfatitzat un element que siga posat particularment en evidència en l'àmbit d'una oració, per tal de cridar l'atenció de l'interlocutor.

oberta, i el component focalitzat assigna un valor a aquesta variable; és a dir, el component clivellat estableix l'entitat referencial a què s'ha d'atribuir la definició expressada pel component oracional:

(10)

- a. És LA MARIA qui ha arribat
- b. És LA MARIA que ha arribat

A (10) la interpretació de les oracions és que «ha arribat algú», un X, i aquest X és *la Maria*, i no pas una altra persona que l'interlocutor pensava que havia arribat.

Per tant, en l'anàlisi de les propietats semàntiques de les construccions de clivellament, s'ha de distingir allò que l'oració expressa directament («ha arribat la Maria») d'allò que l'oració implica convencionalment («ha arribat algú»). La diferència entre els dos aspectes de la interpretació semàntica esdevé visible quan es nega l'estructura copulativa: «No és la Maria qui ha arribat». En aquesta condició, allò que l'oració expressa directament canvia de manera radical («no ha arribat la Maria»), mentre que la seua implicació convencional roman inalterada: l'interlocutor manté la idea que ha arribat algú, encara que aquest algú no és la Maria, canvia només el valor que ve assignat a la variable X.

A més, sembla que oracions com les de (10) s'associen a una «implicatura conversacional d'exhaustivitat o unicitat» (VALLDUVÍ 2008: 1275). Quan diem que «És LA MARIA qui ha arribat» responem a una pressuposició errònia del nostre interlocutor (que pensava, per exemple, que havia arribat la Núria), sembla que d'un conjunt de persones pertinents (p.e. la Maria, la Núria, el Pere, etc.) només ha arribat la Maria i no qui el nostre interlocutor creia ni tampoc la resta.

D'altra banda, entre (10a) i (10b), és a dir, entre una pseudoclivellada i una clivellada sembla que hi ha certa diferència semàntica, tot i que, val a dir que és força subtil. Una construcció pseudoclivellada, com la de (10a), expressa una predicació identificativa (La Maria = la persona que ha arribat); en canvi, en una construcció com la de (10b), clivellada, el verb copulatiu se situa a un nivell superior, presentant una situació (que ha arribat la Maria). Aquesta diferència subtil és la que explica que en determinats contextos puguem fer servir (10b) i no (10a).

Aquesta distinció seria un argument més a favor de la proposta de diferenciar clarament entre construccions clivellades i pseudoclivellades en general (incloent-hi els tres subtipus).

A una pregunta com la de (11) és possible la resposta de (12a), però en canvi, no sembla tan acceptable una resposta com la de (12b):

(11) Per què has fet això?

(12)

a. És per tu que ho he fet

b. ??És per tu per qui ho he fet

En canvi, a una pregunta com la de (13), són possibles tant la resposta de (14a) com la de (14b):

(13) Per qui has fet això?

(14)

a. És per tu que ho he fet

b. És per tu per qui ho he fet

Aquest contrast es dona presumiblement pel fet que ambdues construccions evidencien estructures diferents. El caràcter del component oracional de les pseudoclivellades, que és una subordinada de relatiu lliure (o amb antecedent implícit), li atorga independència semàntica i, doncs, en aquest cas, provoca que el tret [+humà] del relatiu *qui* resulte incompatible com a resposta a una pregunta sobre la causa, un fet que no ocorre amb les clivellades pròpiament dites, que presenten una estructura sintàctica diferent.⁹

Com he dit més amunt, les construccions clivellades i pseudoclivellades s'han definit tradicionalment com a estratègies de focalització, i s'ha identificat l'element clivellat amb el focus i el component oracional amb el rerefons (o tema), la informació compartida pels interlocutors. No obstant això, una sèrie d'estudis fets els darrers anys,

9. Els estudis sobre construccions de clivellament basats en criteris semàntics i d'ús (p.e. MODESTO 2001) no consideren la construcció de (12a), en aquest context, com una construcció clivellada.

basats sobretot en investigacions de corpus (DUFTER 2008) han demostrat que una simple identificació del constituent clivellat amb el focus i del component oracional amb la informació compartida pels interlocutors no és del tot correcta en una proporció significativa de les ocurrències de construccions de clivellament, sobretot en aquelles que es trobaven vinculades a textos de l'àmbit periodístic. Prince (1978) ja destaca l'existència d'una classe de construccions que ella anomena *informative presupposition clefts*, en què el component oracional (és a dir, l'oració de relatiu o encapçalada per *que*) que en principi constituïria la informació temàtica (compartida pels interlocutors) conté informació efectivament nova per al destinatari i ho prova amb el següent exemple clàssic:

(15) It was just about 50 years ago that Henry Ford gave us the weekend.

(PRINCE 1978: 898)

Un subtipus important d'aquestes *informative presupposition clefts* són les anomenades *clivellades i pseudoclivellades cohesives*, en què la posició del component clivellat és ocupada per una expressió anafòrica i, doncs, no remàtica.

(16)

- Per què té tant d'interès per anar a Venècia?
- Perquè és allà on vol fer la seua tesi.

En aquestes construccions el component clivellat pot ser considerat com a focus contrastiu feble, que s'oposa a un rerefons implícit «és allà i no en cap altre lloc», però, això sí, l'oració subordinada no pot ser considerada en cap cas el rerefons, sinó que és remàtica (a diferència del que ocorre a les construccions de clivellament «canòniques» on el component oracional és el rerefons a què replica el component clivellat focal).¹⁰

10. Solà (2008) a la GCC, quan s'ocupa de les construccions de clivellament apunta, de fet, que «sembla que l'estructura que anomenem "clivellada" pot usar-se sense voluntat focalitzadora. Això ho constato el dia 5 de març del 2001, que sento això en

Un altre subtipus de construccions de clivellament «especials» són les que Dufter (2008) anomena *clivellades i pseudoclivellades inferencials*, en què la posició de l'element clivellat queda buida, com ocorre en les oracions encapçalades per *és que*:¹¹

(17)

- a. I és que considera el burca la punta de l'iceberg del que hi ha [...].
- b. I és que els programes de recerca es financen majoritàriament amb fons públics [...].

De fet, pel context que el produeix, el model de llengua dels mitjans de comunicació no ofereix gaires possibilitats de presentació de construccions de clivellament més prototípiques, amb un focus contrastiu clar, com sí que trobem, per exemple, en corpus orals.¹² La llengua dels mitjans de comunicació, doncs, ofereix el context propici per a l'aparició de construccions de clivellament amb contrast implícit o nul; un subtipus de construccions de clivellament que encara no ha estat estudiat amb exhaustivitat en català.¹³

un noticiari de CRàdio, a propòsit de l'epidèmia recent de febre aftosa del Regne Unit: “La febre aftosa ja ha traspasat les fronteres del Regne Unit i s’ha instal·lat al continent. *Ha estat a França* on s’han detectat els primers casos d’aquesta malaltia.” L’element de contrast que tota focalització implica, doncs, pot ser més o menys implícit (conegut només en el món periodístic, polític, econòmic, etc.).»

11. Un estudi recent sobre la presència d’*és que* a diferents corpus orals en català és el de Cuenca i Marín (2012). Les autores ressegueixen l’ús en diferents corpus orals de la coocurrència d’*és i que* des de les construccions de clivellament fins a la gramaticalització d’*és que* com a marcador modal.

12. Aquells que basen l’anàlisi de les construccions de clivellament en criteris pragmàtics i semàntics (MODESTO 2001) no consideren com a construccions de clivellament (almenys com a construccions de clivellament canòniques) les que acabem de presentar amb focus implícit, és a dir, les clivellades cohesives, en què el component clivellat és un element anafòric, perquè no responen a l’estructura semàntica que ells consideren una condició indispensable per a parlar de clivellament: la identificació del component clivellat amb el focus i del component oracional amb el rerefons.

13. De fet, aquests exemples de construccions de clivellament «no canòniques» reforçarien la teoria de Delin (1995 i altres), que també defensa Vallduví (2008: 1275) que «la funció bàsica de les oracions clivellades és precisament expressar aquestes propietats semàntiques: pressuposició existencial i implicatura d’exhaustivitat. L’associació de les clivellades amb rema i tema, en canvi, seria una conseqüència indirecta de la seva funció bàsica».

Per tant, pel que hem vist fins ara, les construccions de clivellament, en català, són bàsicament estratègies de focalització que expres- sen un contrast que pot ser fort o bé feble i explícit o implícit.

3. CLASSIFICACIÓ

A diferència del que he descrit als primers paràgrafs de l'article, de construccions de clivellament, tradicionalment, se n'han distingit tres tipus principals en català (i no quatre), atenent a l'ordenació que presentaven els constituents (SOLÀ 2008: 2540):

(18)

Clivellades:

a. $ser + X + que + V$ *És quan dormo que hi veig clar*
 1 2 3

b. $ser + X + [_{OR} \dots V \dots]$ *És quan dormo quan hi veig clar*
 1 2 3

Pseudoclivellades:

c. $[_{OR} \dots V \dots] + ser + X$ *Quan hi veig clar és quan dormo*
 3 1 2

Pseudoclivellades inverses:

d. $X + ser + [_{OR} \dots V \dots]$ *Quan dormo és quan hi veig clar*
 2 1 3

Només que fem un primer cop d'ull a aquesta classificació podem observar que dins el calaix de les «clivellades» trobem dues estructures sintàcticament força diferents ((18a) i (18b)). A la classificació de (18), doncs, Solà (2008) sí que reflecteix l'existència de dues estructures diferents agrupades, però, sota una mateixa etiqueta. La construcció de (18b) pot relacionar-se amb les de (18c) i (18d), en canvi, (18a) presenta una estructura diferent. El criteri que segueix Solà (2008) quan presenta una classificació com la de (18) respon al criteri de l'ordenació dels constituents de les construccions. A (18a) i (18b) l'element focalitzat «quan dormo» ocupa la segona posició, després del verb *ser*, i està «separat» de la resta de la construcció o bé per un

relatiu o bé pel *que* invariable. En canvi, a (18c) i (18d) entre l'element focalitzat i la resta de la construcció s'interposa el verb copulatiu.

Tanmateix, al meu parer, una classificació com la de (18) no dona compte de la realitat del fenomen de manera minuciosa i precisa. No sembla adequat encabir sota una mateixa etiqueta dues construccions substancialment diferents (18a) i (18b), quan, a més, una d'elles (18b) es pot relacionar amb altres dues construccions ((18c) i (18d)) que sí que són considerades diferents. En altres paraules, no crec que siga adequat plantejar una classificació atenent a l'ordre dels constituents d'una construcció sense tenir en compte la natura mateixa d'aquests constituents.

Fent aquesta observació ens trobem, per tant, que la classificació de (18) proposada per al català no és del tot apropiada; i que el que tradicionalment s'ha anomenat «construccions clivellades» engloba, en realitat, dues construccions diferents, no només superficialment sinó també estructuralment i, doncs, si es tracta de dues construccions diferents no té sentit tractar-les com si foren una sola. Un argument a favor de la proposta de diferenciar, pel que fa a la denominació i pel que fa a l'estructura, les construccions clivellades de les pseudo-clivellades el podem trobar donant un cop d'ull a altres llengües romàniques.

Com ja he esmentat anteriorment, de construccions de clivellament, n'hi ha en diverses llengües del món, amb propietats formals i funcionals semblants. Això fa que, a l'hora de descriure i d'analitzar les construccions de clivellament en una determinada llengua (en el nostre cas, en català) siga apropiat tenir una visió contrastiva i comparativa, almenys pel que fa a les llengües més properes (en el nostre cas, la resta de llengües romàniques).

El portuguès és una de les llengües que presenta una tipologia major d'aquestes construccions, i per aquest motiu, pense que és útil considerar les propostes de classificació de les construccions de clivellament en aquesta llengua per tal d'establir equivalències amb les que presenta el català (i també la resta de les llengües romàniques). Modesto (2001) o Kato i Ribeiro (2004; 2005) proposen la següent tipologia de construccions de clivellament per al portuguès brasiler:

- (19)
a. <i>É COMER que a Maria quer</i>	Clivada
b. <i>COMER é que a Maria quer</i>	Clivada invertida
c. <i>O que a Maria quer é COMER</i>	Pseudo-clivada
d. <i>COMER é o que a Maria quer</i>	Pseudo-clivada invertida
e. <i>É COMER o que a Maria quer</i>	Pseudo-clivada extraposta
f. <i>COMER que a Maria quer</i>	Clivada sem cópula
g. <i>Maria quer é COMER</i>	Pseudo-clivada reduzida ¹⁴

El portuguès, com veiem, no només té clivellades bàsiques com el català (19a) sinó que també presenta una altra construcció d'aquest tipus, les clivellades inverses (19b). Les dues construccions tenen els seus paral·lels dins les estructures pseudoclivellades: (19d) i (19e). Les autors distingeixen, doncs, les clivellades de les pseudoclivellades a partir de l'element que encapçala el component oracional: si és un element relatiu (per tant, variable) la defineixen com a pseudoclivellada, si, en canvi, és un element *que* invariable, és una clivellada.

Si adaptem aquesta classificació a les construccions que presenta el català obtenim els quatre tipus de construccions de clivellament que hem presentat a l'inici del treball (dividint el que tradicionalment s'havien considerat clivellades en dos tipus diferents ((20a) i (20b)):

- (20)
a. Clivellada	<i>És quan dormo que hi veig clar</i>
<i>És menjar que la Maria vol</i>
b. Pseudoclivellada extraposada ¹⁵	<i>És quan dormo quan hi veig clar</i>
<i>És menjar el que la Maria vol</i>

14. Aquest tipus de construcció es dona també en alguns dialectes de l'espanyol americà (Veneçuela, Equador, Panamà, Colòmbia): «Juan comía era papas». Ha estat analitzada, entre d'altres, per Toribio (1992) o Bosque (1999). El primer la considera també un subtipus de clivellada, Bosque (1999), en canvi, proposa una anàlisi diferenciada d'aquesta construcció i les de clivellament, i l'anomena «construcció focalizadora con *ser*», entenent aquest «*ser*» com un marcador funcional emfàtic.

15. Malgrat que no m'acaben de convèncer les etiquetes, perquè les considere força confuses, no m'he volgut detenir aquí a proposar noves denominacions i he volgut centrar l'interès en la idea de distingir clarament la tipologia de les construccions. El tema de les denominacions el deixo per a treballs posteriors i, per ara, faré servir una adaptació de les etiquetes proposades per Kato i Ribeiro (2004; 2005).

c. Pseudoclivellada bàsica	<i>Quan hi veig clar és quan dormo</i>
<i>El que la Maria vol és menjar</i>
d. Pseudoclivellada inversa	<i>Quan dormo és quan hi veig clar</i>
<i>Menjar és el que la Maria vol</i>

Val a dir que Solà (2008) no és l'únic, dins el panorama de les llengües romàniques, a tractar (20a) i (20b) com el mateix tipus de construcció. En francès, per exemple, són tractades com a construccions clivellades, els tres tipus que exemplifiquem a continuació (MULLER 2003):

(21)

- a. C'est à ma mère que tu as parlé
- b. C'est ma mère à qui tu as parlé
- c. C'est à ma mère à qui tu as parlé

Totes tres construccions són possibles en català:¹⁶ (21a) és el que aquí he anomenat clivellada pròpiament dita, i (21b) i (21c) són dues variants del que he anomenat pseudoclivellades extraposades. La diferència entre (21b) i (21c) és que a la primera hi ha focalitzat el sintagma nominal sense marca de funció, i a (21c) hi ha focalitzat el sintagma amb marca de funció (la preposició).

Això sí, la construcció habitual en francès actual és la de (21a); i (21b) i (21c) són gairebé anecdòtiques. De fet, Muller (2003) que estudia aquestes construccions en francès des d'una perspectiva històrica, etiqueta la primera construcció com a *moderne*, la segona com a *ancien* i la tercera com a *redondant*. La major part de les gramàtiques franceses només es fan ressò de la construcció de (21a) perquè, com el mateix Muller (2003) diu, les altres dues són percebudes o bé com un *archaïsme* o bé com a especialment *marquée* i incorrecta. L'única excepció de «clivellada amb relatiu» (per a nosaltres pseudoclivellades

16. Com podem comprovar als exemples següents:
 - i. És a ma mare que ho has de donar
 - ii. És ma mare a qui ho has de donar
 - iii. És a ma mare a qui ho has de donar

extraposades) perfectament habitual en francès contemporani és aquella en què l'element clivellat és nominatiu i a més, té el tret [+humà] i, per tant, l'element que encapçala l'oració de relatiu és *qui*:

(22) C'est ma mère qui est venue

Segurament, el fet que actualment en francès no siguin possibles construccions del tipus de (23), en què l'oració subordinada és encapçalada per un relatiu diferent de *qui* (és a dir, per relatius com *on*, *quan*, *com*, etc.), i que només siguin possibles les construccions amb l'element invariable *que* (les clivellades pròpiament dites) ha provocat la confusió entre les construccions amb *que* i amb *qui* considerant-les un mateix tipus, anomenat «construccions clivellades», una confusió que ha afectat la classificació de les construccions de clivellament en altres llengües.

(23)

- a. C'est vous seul, ô mon cher Narbal, pour qui mon coeur s'attendrit
(FÉNELON, *Télémaque*)
- b. Ce sont du reste les brutes à qui ce rôle est d'habitude réparti...
(M. PROUST, *Chroniques. A propos de Baudelaire*)

En castellà, de fet, les clivellades pròpiament dites, és a dir, les formades amb *que*, molt habituals en els parlars hispanoamericans, són anomenades «copulatives de *que* galicado» (RAE 2009: 3020) i considerades, efectivament, un gallicisme. I el que ells qualifiquen de clivellades són les estructures que jo he denominat pseudoclivellades extraposades, seguint Modesto (2001) o Kato i Ribeiro (2004; 2005). En català, autors com Ruaix o Lacreu han vist també en les clivellades pròpiament dites una possible influència del francès, potser condicionats per les observacions de Fabra en la *Gramàtica francesa* de 1919 (SOLÀ 2008: 2546, 2547).¹⁷

17. Fabra a la *Gramàtica francesa* (1919) tradueix uns exemples de clivellades del francès com a oracions declaratives neutres en català, o fent servir altres recursos de

El castellà, doncs, té clivellades però bona part dels estudis que les tracten les etiqueten com a «copulativas de *que* galicado» i anomenen clivellades el que aquí he classificat com a pseudoclivellades extraposades.¹⁸ I el francès històricament ha tingut el que he anomenat pseudoclivellades extraposades, però actualment ha perdut aquesta construcció (excepte per al clivellament de nominatiu/[+humà]) i només té clivellades pròpiament dites.

En canvi, el català actualment té tant construccions clivellades com pseudoclivellades extraposades; i continuar proposant classificacions que no donen compte d'aquesta distinció és obviar una part important del fenomen.

Un punt a favor de diferenciar els dos tipus de construccions (clivellades d'una banda i pseudoclivellades en general de l'altra) és, com ara anirem veient, el comportament diferenciat d'aquestes estructures pel que fa a la concordança que s'estableix entre els diferents constituents de les construccions de clivellament. Clivellades i pseudoclivellades no seran afectades pels mateixos fenòmens i presentaran opcions diferents, un fet que evidenciarà que exhibeixen estructures sintàctiques diferents.

focalització; i potser aquest fet és el que fa pensar a autors com Ruaix o Lacreu que Fabra considerava les clivellades (no les pseudoclivellades) com un gallicisme. Tanmateix, Fabra no es pronuncia en cap moment sobre la genuïnitat d'aquestes construccions. A més, cal notar que el gramàtic era un gran coneixedor de la llengua francesa i les clivellades en francès tenen usos diferents de les clivellades del català. El francès, com he esmentat a l'inici de l'article, té recursos limitats per a marcar la funció de focus, fet que ha propiciat que, històricament, presente un ús més freqüent de construccions clivellades, aquest major ús, al seu torn, ha provocat un desgast del caràcter focal i emfàtic de les construccions, arribant, fins i tot, a la gramaticalització, com és el cas de les interrogatives. No seria estrany pensar, per tant, que Fabra va traduir les clivellades del francès com a oracions neutres en català perquè els exemples del francès no es corresponien, pel que fa a l'ús i a la situació comunicativa, amb els contextos en què tenim clivellades en català.

18. Hi ha, tanmateix, excepcions importants respecte de la classificació i denominació de les construccions de clivellament en castellà. DiTullio (1999, 2005) o Pinto (2008) també parlen de clivellades, per una banda, i de pseudoclivellades extraposades, de l'altra.

4. LA CONCORDANÇA

Les construccions de clivellament en català (i també en altres llengües romàniques) presenten una particularitat, la concordança, que posa en relació els diferents elements que les formen: el component clivellat, el verb copulatiu i els elements que formen el component oracional (és a dir, el verb *i*, en el cas de les pseudoclivellades, el relatiu).¹⁹

Quan parle de concordança em referisc al recurs que tenen les llengües per a assenyalar morfològicament la concurrència de la part lèxica de dues o més paraules del discurs, de forma que, si una d'aquestes paraules canvia els trets morfològics (gènere, nombre, temps, cas, persona, etc.) les que hi concorden pateixen una alteració morfològica simultània, sense que això implique que el morfema derivat tinga, necessàriament, la mateixa expressió fonètica en ambdós membres concordats.

En les construccions clivellades i pseudoclivellades en català podem establir quatre tipus de relacions de concordança segons quins elements de la construcció es vegien afectats:

- La relació de dependència de l'expressió temporal del verb copulatiu respecte del verb del component oracional
- Les relacions de nombre
- Les relacions de persona
- La relació entre el marcador de funció de l'element clivellat (o preposició) i l'element relatiu (en les pseudoclivellades)

4.1. *Concordança de temps*

El fenomen de la concordança temporal entre el verb del component oracional i el verb copulatiu ha estat tractat per la bibliografia

19. En aquest apartat seguisc, principalment, el treball de Plaza de la Ossa (2008) que analitza els efectes de concordança de les construccions pseudoclivellades del castellà.

específica sobre les construccions pseudoclivellades (en el cas de les clivellades no hi ha confusió possible) com un tret que diferencia les oracions pseudoclivellades (identificatives) de les atributives (copulatives) homònimes:

(24)

- a. Qui vindrà va ser la meua companya de pis
- b. Qui va venir va ser la meua companya de pis

L'oració de (24b) admet dues lectures: una lectura identificativa induïda per la concordança temporal («la dona que va venir és la meua companya de pis») i una atributiva («la dona que va venir va ser la meua companya de pis en el passat però ja no ho és»); en canvi, (24a) només admet la lectura atributiva.

Les oracions copulatives neutres admeten totes les combinacions temporals possibles; per tant, el temps d'ambdós nuclis verbals sembla que actua de manera independent.

A les construccions de clivellament la combinatòria de les formes verbals no és totalment lliure. Són possibles les combinatòries:

Present + Present: *És aquí on tenen la botiga*

Present o Imperfet + Imperfet: *{És/Era} aquí on tenien la botiga*

Present, Perfet Perifràstic (o Simple), o Imperfet + Perfet Perifràstic (o Simple): *{És/Va ser/Era} aquí on van tenir la botiga*

Present o Futur (de probabilitat) + Futur: *{És/Serà} aquí on tindran la botiga*

Present o Perfet + Perfet: *{És/Ha estat} aquí on han tingut la botiga*

Per tant, la determinació temporal del verb copulatiu no és independent del verb del component oracional. El verb copulatiu de les nostres construccions sembla que manca de valor dític.

Per aquests motius s'ha apuntat (entre d'altres, BOSQUE 1999) que, en construccions d'aquest tipus, el verb copulatiu és «intemporal», i per això accepta el present d'indicatiu, la forma menys marcada temporalment, amb qualsevol combinatòria, perquè el present suposa precisament l'absència absoluta de precisió de temps, si bé, presenta

un aspecte gramatical imperfectiu. El mateix present de valor no temporal, conegut com a «present gnòmic» és emprat en altres contextos: aforismes, màximes, definicions, refranys...

Tenim, per tant, un verb copulatiu mancat de trets de temps, però en canvi, sí que té trets d'aspecte gramatical, en concret, d'aspecte imperfectiu. Com podem veure als contrastes de (25):

(25)

a. Va ser/fou aquí on van aparcar	a'. *Va ser/fou aquí on aparcaven
b. És aquí on van aparcar	b'. És aquí on aparcaven
c. Era aquí on van aparcar	c'. Era aquí on aparcaven

Sembla, doncs, que el verb copulatiu pot concordar pel que fa al temps amb el verb del component oracional, però no pel que fa a l'aspecte. En aquest sentit, el verb copulatiu conservaria el caràcter imperfectiu de la forma atemporal del present. El nucli copulatiu és un nucli on els trets díticis de temps semblen absents.

4.2. *Concordança de nombre*

Les relacions de concordança de persona i nombre estan estretament lligades entre si i s'estableixen entre el component clivellat (quan aquest és nominatiu o, fins i tot, acusatiu), el verb copulatiu, el pronom relatiu (en el cas de les pseudoclivellades) i el verb del component oracional.²⁰

En general, en les pseudoclivellades,²¹ quan el component clivellat és nominatiu i plural, el verb copulatiu pot concordar-hi en plural (26a-b), i el verb de la relativa lliure pot concordar o bé amb el seu propi subjecte (el pronom relatiu) i anar en singular (26a) o presentar discordança respecte del seu subjecte i establir una concordança amb el component clivellat (i anar, per tant, en plural) (26b):

20. He consultat les dades a parlants de diferents dialectes, però, així i tot, sóc conscient que, evidentment, en un terreny com aquest, pot haver-hi variacions en els judicis de gramaticalitat presentats.

21. Pose exemples de pseudoclivellades bàsiques però, a grans trets, totes les pseudoclivellades (és a dir, també les pseudoclivellades inverses i les extraposades) es comporten de manera semblant. Per a més detalls vegeu Sánchez-Candela (2011).

(26)

- a. El que m'interessa són els llibres (i no els segells)
- b. El que m'interessen són els llibres
- c. El que m'interessa és els llibres

També és possible (tot i que menys natural), com veiem a (26c) la concordança en singular del verb copulatiu amb l'oració subordinada de relatiu lliure.

El que no és gramatical és la discordança del verb de la relativa lliure respecte del seu subjecte i, alhora, la discordança del verb copulatiu respecte de l'element clivellat:

(27) *El que m'interessen és els llibres

Quant a les clivellades pròpiament dites, sembla que el verb del component oracional (introduït per *que*) ha de concordar necessàriament amb l'element clivellat (quan aquest és nominatiu), i que el verb copulatiu pot concordar-hi o no:

(28)

- a. *Són els llibres que m'interessa
- b. Són els llibres que m'interessen
- c. *És els llibres que m'interessa
- d. És els llibres que m'interessen

Quan l'element clivellat és un complement directe és possible tant la concordança com la no concordança del verb copulatiu amb l'element dislocat, tant en les pseudoclivellades com en les clivellades, tot i que en el cas de les pseudoclivellades sona més natural la concordança del verb copulatiu amb la clivella (29a).

(29)

- a. El que vull són els llibres (i no els segells) / Els llibres són el que vull / Són els llibres el que vull / Són els llibres que vull
- b. El que vull és els llibres / Els llibres és el que vull / És els llibres el que vull / És els llibres que vull

Així doncs, mentre que en les construccions pseudoclivellades la concordança de nombre entre el verb de la relativa lliure respecte del component clivellat és optativa, és a dir, el verb de la subordinada de relatiu pot concordar amb el component clivellat o bé concordar amb el seu subjecte, o siga, amb l'element relatiu; en les construccions clivellades la concordança entre el verb del component oracional i el component clivellat és obligatòria.

4.3. *Concordança de persona*

Quan parle de concordança de persona em referisc a la relació que s'estableix entre els trets de persona que projecta el verb del component oracional, és a dir, de la relativa o de l'oració introduïda per *que* i els trets que trobem al verb copulatiu:

(30)

- a. Qui ho diu ets tu
- b. Qui ho dius ets tu
- c. Qui ho diu som nosaltres
- d. Qui ho diem som nosaltres
- e. Som nosaltres que ho diem

Quan l'element clivellat és un subjecte de primera o de segona persona, en les clivellades (30e) s'estableix una relació obligatòria entre el verb copulatiu i el verb del component oracional. Aquesta concordança és optativa en el cas de les pseudoclivellades (30 a, b, c, d).

4.4. *Concordança de funció*

En català, excepte en unes poques reialles presents en algunes formes del sistema pronominal, no tenim marques de cas. L'única manifestació que tenim de les funcions que fan els diferents constituents de l'oració es troba en la marcació per preposició. Així, la concordança de funció es dona entre el relatiu de les pseudoclivellades i

l'element clivellat quan aquest feia una funció en l'oració bàsica corresponent:

(31)

- a. A qui ho vaig donar va ser a la Maria.
- b. Va ser amb el Pere amb qui vaig eixir.
- c. És allà on el vaig veure.

En les clivellades aquest tipus de concordança no es dóna per motius evidents: no hi ha un element relatiu perquè es tracta d'una estructura diferent.

4.5. Observacions generals sobre la concordança

Així doncs, pseudoclivellades i clivellades es veuen afectades per fenòmens diferents pel que fa a la concordança. La concordança de funció, com és evident, només es presenta en les pseudoclivellades. En les clivellades, la concordança de persona entre el verb copulatiu i el verb del component oracional, i la concordança de nombre entre el verb del component oracional i l'element clivellat són obligatòries; mentre que en les pseudoclivellades són optatives. Aquestes diferències es deriven presumiblement del fet que clivellades i pseudoclivellades responen a estructures diferents.

5. CARACTERÍSTIQUES SINTÀCTIQUES

5.1. *El verb copulatiu*

Com hem anat veient en els exemples presentats fins ara, sembla que les construccions de clivellament consten de dues unitats: una clàusula principal que és una estructura copulativa i una oració subordinada de relatiu lliure o introduïda per *que*.

A l'apartat de la concordança he comprovat que la còpula es comporta de manera inestable en les construccions de clivellament: pot o

no concordar pel que fa al temps amb el verb del component oracional, pot o no concordar pel que fa al nombre amb el component clivellat i amb el verb del component oracional. Per a explicar aquest comportament s'han postulat diverses teories sobre la naturalesa del verb copulatiu. Hi ha qui ha apuntat (entre d'altres, BOŠKOVIĆ 1997) el caràcter defectiu del verb *ser* d'aquestes construccions, considerant que, a diferència del verb *ser* copulatiu, el *ser* de les construccions de clivellament no presenta sintagma flexiu.²²

En aquest article no entraré en detalls sobre el caràcter funcional o lèxic del verb copulatiu però defensaré la suposició d'una mateixa naturalesa per al verb *ser* de les construccions de clivellament i per al verb *ser* de la resta d'estructures copulatives.

Si considerem el verb copulatiu de les clivellades i pseudoclivellades com qualsevol altre *ser* copulatiu, amb les mateixes característiques, com l'existència d'un sintagma flexiu (*IP-Inflectional Phrase*) dins l'estructura que projecta, hem d'explicar d'alguna manera el comportament anòmal del verb copulatiu en aquestes construccions.

Ja he apuntat abans, quan tractava el fenomen de la concordança temporal entre verbs, que el nucli copulatiu de les construccions de clivellament era «intemporal» i mancava de valor dític. Per a explicar aquest comportament podem recórrer, seguint Plaza de la Ossa (2008) a una idea apuntada per Smith (2000) per al sintagma flexiu vinculat a la teoria de representació del discurs. Segons aquesta proposta el verb *ser* de les construccions de clivellament té un nucli Temps defectiu i segueix, efectivament, un patró no dític;²³ per això, la interpretació temporal depèn del context lingüístic. El verb copulatiu, en aquests casos, pot copiar el nucli Temps precedent, en una relació temporal entre verbs a distància, o bé inserir una mena de temps expletiu, el present d'indicatiu. Com que els trets de persona i nombre se situen

22. Bošković (1997), concretament, analitza les pseudoclivellades inverses amb una estructura amb sintagma flexiu, com la de les copulatives atributives, en canvi, per a l'anàlisi de les pseudoclivellades bàsiques proposa una estructura diferent, mancada de sintagma flexiu.

23. Smith (2000) distingeix tres informacions temporals bàsiques en cada unitat oracional: el Temps de Parla (o de l'Enunciació), el Temps de l'Event i el Temps de Referència. En els patrons no dítics el Temps de Referència està neutralitzat. Per a més informació sobre aquesta proposta, vegeu Sánchez Candela (2011).

també al sintagma flectiu i estan vinculats al nucli Temps, el fet que aquest siga defectiu també els afecta.

5.2. *El component oracional*

A primer cop d'ull, el component oracional de les construccions de clivellament pot ser de dos tipus:

- a) Oració subordinada de relatiu lliure
- b) Constituent encapçalat per *que*

Aquesta és la diferència principal entre clivellades («És quan dormo *que* hi veig clar») i pseudoclivellades («És quan dormo *quan* hi veig clar», «Quan dormo és *quan* hi veig clar», «*Quan* hi veig clar és quan dormo») a nivell superficial: les clivellades estan formades per una còpula, un constituent focalitzat i una proposició introduïda per *que* i les pseudoclivellades per una còpula, un constituent focalitzat i una oració subordinada de relatiu lliure (que poden presentar diferents ordenacions).

La posició del relatiu de les pseudoclivellades pot ser ocupada pels relatius *qui*, *on*, *quan*, etc., per relatius compostos (*el que*, *la que*, etc.) i també per elements més complexos com *l'únic que*, *el millor que*, etc. Les formes *el qual*, *la qual*, etc. no són possibles, de la mateixa manera que no poden ser-ho encapçalant cap subordinada de relatiu amb antecedent implícit o relativa lliure («Qui no vulga pols que no vaja a l'era», *«El qual no vulga pols que no vaja a l'era»). El nexa de les clivellades és sempre *que*.

Aquest *que* de les clivellades, evidentment, no és un relatiu i tampoc no indica marca de subordinació substantiva (com ja apunta BONNET 2008), sinó que, com veurem tot seguit, actua com un nexa que uneix i separa, al mateix nivell, els dos constituents principals de les construccions: l'element focalitzat i l'oració que predica alguna cosa sobre el constituent focalitzat.

6. L'ESTRUCTURA SINTÀCTICA DE LES CONSTRUCCIONS DE CLIVELLAMENT

6.1. *L'estructura oracional*

L'anàlisi de l'estructura de les construccions de clivellament ofereix una oportunitat excel·lent per a il·lustrar la proposta de Rizzi (1997 i següents) sobre la complexitat de la perifèria esquerra que encapçala l'oració. Segons els supòsits de la teoria lingüística generativa, l'oració s'analiza en tres nivells de representació:

- La capa del lèxic (SV – sintagma verbal), encapçalada pel verb, és la capa estructural en què es duu a terme l'assignació de papers temàtics
- La capa de la flexió (SF – sintagma flexiu), encapçalada pels nuclis funcionals corresponents, assigna les especificacions morfològiques concretes o abstractes del verb, i és responsable dels trets argumentals, com el cas i la concordança.
- La capa del complementador (SC – sintagma complementador) allotja els tòpics i diversos operadors i elements com ara els pronoms interrogatius i els pronoms relatius, els elements focalitzats, etc. El nivell del complementador (SC), doncs, se situa a la perifèria de l'oració i ha de ser entès com el nivell superior d'interfície entre l'oració i una estructura superior que pot ser entesa o bé com una oració matriu que selecciona una subordinada o bé com l'articulació del discurs.

A mitjans dels vuitanta, cada capa s'identificava amb una sola projecció d'X-barra (SC, SF, SV), així, l'estructura bàsica de l'oració adoptada inicialment era la reproduïda a continuació, adaptada de Hornstein, Nunes i Grohmann (2005: 173):

$$(1) [_{SC} \text{Espec } C [_{SF} \text{Espec } T [_{sv} \text{SU} [_{v'} \nu [_{SV} \text{V } OB]]]]]^{24}$$

24. Espec = Especificador; SU = Subjecte; OB = Objecte; T = Temps

Tanmateix, molts estudis dins del marc de la lingüística generativa dels darrers anys (principalment Rizzi (1997 i següents)) basats en dades empíriques indicaven que SC presentava una estructura molt més complexa que un únic esquema X-barra. Rizzi (1997 i següents) intenta explicar la possibilitat que en una mateixa oració puguin coaparèixer, per exemple, elements-qu, marques de subordinació i elements topicalitzats («La Maria ha preguntat [que, el llibre, quan el tornareu]»). En aquest sentit proposa que el sintagma complementador és molt més extens i complex que un únic nivell de projecció i el desplega en diferents categories, arribant a l'estructura bàsica il·lustrada a continuació (on he omès els detalls):

(33) [SForça [(STòpic)* [(SFocus) [(STòpic)* [SFinitud [SFlex...]]]]]]]

El sistema Força-Finitud plantejat per Rizzi (1997) és obligatori en totes les oracions, encara que aquestes posicions poden ser ocupades per elements fonològicament buits. Força i Finitud indiquen, respectivament, el tipus d'oració (declarativa, interrogativa, adverbial, etc.) i si la construcció és finita o no finita. El sistema Tòpic-Focus, en canvi, és opcional i només es projecta quan és necessari (per això aquestes posicions van entre parèntesi a la representació de (33)). A la posició de tòpic trobem els elements topicalitzats i alguns adjunts oracionals; i a la posició de focus podem trobar els elements focalitzats i els elements interrogatius. Els elements focalitzats i els interrogatius no poden coaparèixer perquè comparteixen una única posició d'especificador de focus (*«EL LLIBRE a qui vas regalar?», *«A qui EL LLIBRE vas regalar?»). La posició de tòpic, en canvi, pot ser recursiva, ja que és on s'hi ubiquen els adjunts i els elements dislocats, que poden coaparèixer en una mateixa oració («Ahir, el regal, a la Maria, li'l vam donar nosaltres»).

6.2. Proposta d'anàlisi

Com he proposat al llarg de l'article, en l'anàlisi teòrica mantinc la distinció entre pseudoclivellades i clivellades. D'una banda, les construc-

cions pseudoclivellades presenten una estructura copulativa identificativa en què la còpula subcategoritza una oració reduïda (OR) el predicat de la qual és l'oració subordinada de relatiu lliure (SY-Sintagma Y) i l'argument és l'element focalitzat (SX-Sintagma X), que satisfà el valor de la variable oberta continguda en la relativa. L'estructura bàsica per a la representació de les pseudoclivellades en general, es, per tant, la següent:

(34) [_{SC}... [_{SF}... [_{SV} *ser* [_{OR} SX [SY]]]]]

L'oració reduïda subcategoritzada per la còpula té, com totes les oracions reduïdes, un argument (SX) i un predicat (SY), l'argument és el component focalitzat i el predicat és l'oració subordinada de relatiu lliure, que està, per tant, encapçalada pel nucli Força.

Així, la representació bàsica que propose per a la derivació de les pseudoclivellades en general és la que reproduïsc a (36) en base a l'exemple de (35):

(35) És la llibertat el que hem de buscar

(36) [_{SC}... [_{SF}... [_{SV} *ser* [_{OR} SD la llibertat [_{SForça} [_{STòpic} el que [_{SFocus} [_{SFinitud} [_{SF}... hem de buscar]]]]]]]]]]]

A partir d'aquesta representació bàsica es derivarien les estructures dels tres tipus de pseudoclivellades que tenim en català.²⁵

D'altra banda, les construccions clivellades són formades també per un *ser*, amb subjecte nul (o el·líptic),²⁶ com el de les oracions impersonals de tipus «És fosc» o «És tard», i una oració reduïda subcategoritzada per aquest verb.

Dit això, podríem pensar que de diferències estructurals entre clivellades i pseudoclivellades no n'hi ha pràcticament: tant clivellades

25. Per a més detalls i més informació sobre l'anàlisi teòrica de cadascun dels subtipus de pseudoclivellades, vegeu Pinto (2008) o Sánchez-Candela (2011).

26. L'anglès, per exemple, a diferència de les llengües romàniques, excepte el francès, no és una llengua de subjecte el·líptic (o nul). Aquest fet condiciona notablement l'estructura de les construccions de clivellament. Les llengües que no disposen de subjectes nuls necessiten un subjecte expletiu: *it* per a l'anglès i *ce* per al francès:

(i) *It is champagne (that) I like*
(ii) *C'est Paul qui est arrivé le premier*

com pseudoclivellades són formades per un *ser* que subcategoritza una oració reduïda:

(37) [_{SC}... [_{SF}... [_{SV} *ser* [_{OR} SX [SY]]]]]]]]

Tanmateix, la clau de tot plegat resideix en què, en el cas de les clivellades, l'oració reduïda (OR) presenta un sintagma complementador (SC) petit o defectiu; i en el cas de les pseudoclivellades, com ja he dit, es tracta d'una oració subordinada de relatiu lliure. El complementador de l'oració reduïda de les clivellades és defectiu perquè no presenta la categoria Força, i l'element *que* d'aquestes construccions hem de situar-lo a Finitud, la categoria inferior d'aquest nivell, que se situa després de Focus, on trobarem l'element focalitzat.

Per tant, l'oració reduïda complement de la còpula en les construccions clivellades té un argument i un predicat, com totes les oracions reduïdes; però el SC de l'oració reduïda és un SC petit o defectiu, és a dir, mancat del nucli Força: «According to the proposed analysis *che* [en italià] is not the realization of the Force head in clefts; rather, it is the realization of finiteness, the lowest Fin head in the articulated CP [*Complementizer Phrase* – sintagma complementador (SC)]. This amounts to claiming that the (reduced) clausal complement of the copula is not a full fledged declarative sentence in any case» (BELLETTI 2008: 13).

Com a evidència empírica a favor de l'anàlisi d'aquest *que* de les clivellades com a realització de Finitud i no de Força, Belletti (2008) proposa el contrast de gramaticalitat en els exemples següents de focalització d'un element d'un SC declaratiu complement del verb *dir*:

- (38) a. He dit [_{SC} que LA MARIA vindrà] (no la Núria)
 b. *He dit [_{SC} LA MARIA que vindrà] (no la Núria)

A (38a) la focalització a la perifèria esquerra es dona dins del SC declaratiu complement de *dir*, el límit del sintagma complementador el marca el *que*, realització del nucli Força, i després hi ha *la Maria*, que és la realització del focus; i com mostra la agramaticalitat de (38b),

l'ordre jeràrquic entre Força i Focus ha de ser obligatòriament Força-Focus i no Focus-Força.

En canvi, en el SC complement de la còpula en les clivellades, l'ordre és Focus – *que*, fet que prova que aquest *que* no pot ser analitzat com a realització de Força:

(39) És [_{Foc} la Maria [**que** [et buscava]]]

Si analitzem aquest *que* com a realització de Finitud i no de Força trobem que el problema desapareix, perquè —recordem-ho— Finitud és la categoria més baixa del nivell del complementador.²⁷

La construcció clivellada de (39), doncs, presentaria la següent estructura:

(40) [_{SC}... [_{SF} *pro* [_{SV} *ser* [_{OR} _{SFocus} la Maria [_{SFinitud} *que* [_{SF} et busca-va]]]]]]]

Com a evidència empírica a favor de considerar les construccions clivellades com una estructura particular i diferenciada de l'estructura de les pseudoclivellades es pot argumentar la manca de llibertat de moviment en el cas de les clivellades pròpiament dites.²⁸ Com hem anat veient, en el cas de les pseudoclivellades, la llibertat posicional és una de les característiques que defineix aquestes construccions; els tres components (la còpula, el component focalitzat i la relativa lliure) poden presentar diferents ordenacions donant lloc als tres subtipus de

27. Malgrat que en català la categoria Finitud és fonològicament buida en la majoria dels casos, la realització de *que* com a Finitud no és un fet tan inusual, i, de fet, ja s'ha analitzat així en altres construccions.

Mata (2007: 306) analitza els adverbis de tipus «per descomptat» com a realitzacions de l'especificador de Focus; i el *que* que acompanya aquests adverbis com a marca de Finitud:

i. [... [Tòp [*per descomptat* Foc [Tòp [Força [Fin *que* ... SF]]]]]].
Rigau (2004: 47) també analitza com a realització de Finitud el *que* que acompanya la partícula focal *pla* amb valor negatiu:
ii. Parlant A: Segur que la Maria em farà un regal.
Parlant B: Ella *pla* que et regalarà res. Si ni deu saber que és el teu sant.
[_{SForça} [_{STòpic} ella [_{SFocus} *pla* [_{SMod.} *NO* [_{SFinitud} *que* [_{SFlex} *pro* et regalarà res]]]]]]]

28. Agraïsc, en aquest aspecte, les aportacions d'un dels revisors de la revista.

pseudoclivellades possibles en català. En canvi, en el cas de les construccions clivellades aquesta llibertat posicional no és factible:

- (41) a. *Quan dormo és que hi veig clar²⁹
 b. *Que hi veig clar és quan dormo

Aquest impediment en la mobilitat podria explicar-se pel fet que, com he defensat, el sintagma complementador de l'oració reduïda subcategoritzada per la còpula és defectiu, mancat del nucli Força.

Malgrat que el portuguès brasiler presente més flexibilitat i hi siga possible una construcció com la de (42) amb el moviment de l'element focalitzat cap a la perifèria esquerra del verb copulatiu; el que no és possible en cap cas és el moviment del predicat de l'oració reduïda, ja que és defectiva (43):

- (42) Comer é que a Maria quer
 (43) *Que a Maria quer é comer

En definitiva, assumisc que les construccions pseudoclivellades es deriven a partir d'una estructura copulativa que selecciona una oració reduïda que conté un argument (l'element clivellat) i un predicat (l'oració subordinada de relatiu lliure) que conté una variable que té el seu valor fixat per l'element focalitzat. I seguint Belletti (2008) defense que les construccions clivellades, en canvi, s'analitzen amb una estructura específica de verb copulatiu (amb subjecte el·líptic) que selecciona també una oració reduïda, en aquest cas defectiva, amb un complementador mancat del nucli Força.

29. Val a dir que, fa poc, llegint J.V. Foix, concretament, al poema «La femme aux oranges» de *L'irradiador del port i les gavines*, he trobat una construcció semblant a la de (41a):

I així la meva amada
 va assetjada a desdir:
 per això és que baixa a Rennes

7. CONCLUSIONS

En aquest treball he pretès fer una aproximació a les construccions de clivellament en català, sobretot des d'una perspectiva sintàctica. He fet un esbós de les propietats pragmàtiques i semàntiques que caracteritzen aquestes construccions focalitzadores i he donat compte de la complexitat que presenten en l'estructura informativa. Tradicionalment, aquestes construccions s'han descrit com estratègies sintàctiques d'escissió que separaven de manera explícita el focus (component clivellat) del rerefons (component oracional). No obstant això, com hem vist, una bona part de construccions de clivellament no responen a aquesta estructura: per exemple, hi ha construccions en què el component clivellat és un element anafòric i el component oracional conté informació remàtica (nova per a l'interlocutor) i, per tant, el rerefons o contrast, en realitat, està implícit.

He centrat els meus esforços a presentar una nova classificació de la tipologia d'aquestes estructures, diferent de les classificacions presentades fins ara, que dóna compte de la diferència estructural entre les construccions clivellades, d'una banda, i les pseudoclivellades, de l'altra. Per a provar que la diferència entre ambdós grans tipus de construccions de clivellament no és només superficial (és a dir, no es limita al fet que en unes tenim una clàusula introduïda per *que* i en les altres un element relatiu) he descrit breument les relacions de concordança (i discordança) que s'estableixen entre els diferents constituents de les construccions; un fet que m'ha permès de veure que clivellades i pseudoclivellades són afectades per fenòmens diferents i, per tant, que responen a estructures sintàctiques diferents. En les clivellades, la concordança de persona entre el verb copulatiu i el verb del component oracional, i la concordança de nombre entre el verb del component oracional i l'element clivellat són obligatòries; mentre que en les pseudoclivellades són optatives. La concordança de funció, en canvi, només es presenta en les pseudoclivellades perquè presenten un pronom relatiu.

Finalment, he introduït algunes observacions sobre els elements sintàctics que formen les construccions de clivellament: he esbossat una explicació del caràcter «especial» del verb copulatiu d'aquestes

estructures, que presenta un nucli temporal defectiu; i he explicat breument el caràcter del component oracional de les clivellades, d'una banda, i les pseudoclivellades de l'altra. Aquest fet m'ha permès d'introduir alguns conceptes sobre l'estructura sintàctica de clivellades i pseudoclivellades que, com he defensat al llarg de l'article, és diferent. Les pseudoclivellades presenten una estructura copulativa que selecciona una oració reduïda en què el subjecte, generat en una relació d'argument-predicat, és l'element focalitzat i el predicat és una relativa lliure, que conté una variable que té el seu valor fixat per l'element focalitzat. Les construccions clivellades, en canvi, s'analitzen amb una estructura específica de verb copulatiu amb subjecte el·líptic que selecciona també una oració reduïda, en aquest cas defectiva, amb un complementador que manca del nucli Força. La capa del complementador de l'oració reduïda subcategoritzada per la còpula de les clivellades va encapçalada per la projecció Focus, on trobem l'element focalitzat, i seguida de Finitud, on es realitza l'element *que*.

BIBLIOGRAFIA

- BELLETTI (2008): Adriana Belletti, «The CP of clefts», *CSICL Working Papers, STiL- Studies in linguistics*, vol. 2.
- (1999): Adriana Belletti, «Inversion as focalization and related questions», *CatWPL*, v. 7, ps. 9-45.
- BONET i SOLÀ (1986): Sebastià Bonet i Joan Solà, *Sintaxi generativa catalana*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- BOŠKOVIĆ (1997): Zeljko Bošković «Pseudoclefts», *Studia linguistica*, núm. 51 (1997), ps. 235-277.
- BOSQUE i DEMONTE (1999): Ignacio Bosque i Violeta Demonte (dirs.), *Gramàtica descriptiva de la llengua espanyola*, Madrid: Espasa.
- BOSQUE (1999): Ignacio Bosque, «On Focus vs. Wh- Movement: The Case of Caribbean Spanish », dins: *Sophia Linguistica Working Papers in Linguistics*, 44/44; ps. 1-31.
- CUENCA (1991): Maria Josep Cuenca, *L'oració composta (II): la subordinació*, València: Universitat de València.
- CUENCA i MARÍN (2012): Maria Josep Cuenca i Maria Josep Marín: «De l'atribució a la modalitat: construccions amb *és que* en català oral», *Caplletra*, núm. 52 (Primavera 2012), ps. 65-94.

- DECLERCK (1984): Renaat Declerck, «The pragmatics of it-clefts and WH-clefts», *Lingua*, v. 64, ps. 251-289.
- (1988): Renaat Declerck, *Studies on copular sentences, clefts and pseudoclefts*, Leuven: Leuven University Press.
- DELAHUNTY (1982): Gerald Delahunty, *Topics in the syntax and semantics of english cleft sentences*, Bloomington: IULC.
- DELIN (1989): Judy Delin, *Cleft constructions in discourse*, Edimburg: University of Edinburgh.
- (1990): Judy Delin, *Accounting for cleft constructions in discourse: a multi-layered approach*, Edimburg: Human Communication Research Centre, University of Edinburgh.
- DUFTER (2008): Andreas Dufter, «Evolución pragmática de las oraciones hendidas en español: el papel de los usos no focalizadores», dins C. Company i J. G. Moreno de Alba (coords.): *Actas del VII Congreso Internacional de Historia de la Lengua Española: Mérida (Yucatán)*, 4-8, septiembre de 2006, vol. 2, ps. 1763-1780.
- FABRA (1919): Pompeu Fabra, *Gramàtica Francesa*, Barcelona: Catalana.
- HORNSTEIN, NUNES i GROHMANN (2005): Norbert Hornstein, Jairo Nunes i Kleantes Grohmann, *Understanding Minimalism*, Nova York: Cambridge University Press.
- JESPERSEN (1924): Otto Jespersen, *The philosophy of grammar*, Londres: George Allen & Unwin Ltd.
- KATO i MIOTO (2005): Mary Aizawa Kato i Carlos Mioto, «A multi-evidence analysis of European and Brazilian Portuguese Wh-questions», dins: Kesper i Reis (org.): *Linguistic evidence: empirical, theoretical and computational perspectives*, Berlín: Mouton de Gruyter, ps. 307-328.
- KATO i RIBEIRO (2005): Mary Aizawa Kato i Ilza Maria de Oliveira Ribeiro, «Cleft sentences and WHquestions in Brazilian Portuguese: a diachronic analysis», dins: *The 35th Annual Linguistic Symposium on Romance Language*. New York: Oxford.
- LACREU (1990): Josep Lacreu, *Manual d'ús de l'estàndard oral*. València: Universitat de València.
- LAMBRECHT (2001): Knud Lambrecht, «A framework for the analysis of cleft constructions», *Linguistics: an interdisciplinary journal of the language sciences*, núm. 39, ps. 463-513.
- MATA (2007): Meritxell Mata, «Els adverbis d'acte de parla i el *modus* oracional», *Llengua & Literatura*, núm. 18, ps. 285-315.
- MODESTO (2001): Marcello Modesto, *As construções clivadas no português do Brasil: relações entre interpretação focal, movimento sintático e prosódia*, São Paulo: Humanitas
- MULLER (2003): Claude Muller, «Naissance et evolution des constructions

- clivées en “c’est...que...”: de la focalisation sur l’objet concret à la focalisation fonctionnelle», dins: Blumenthal, Peter i Tyvaert, Jean-Emmanuel (eds.), *La cognition dans le temps. Études cognitives dans le champ historique des langues et des textes*, Tübingen: Niemeyer, Linguistische Arbeiten, núm. 476, ps. 101-120.
- PINTO (2008): Carlos Felipe da Conceição Pinto, *A variação das construções de clivagem no espanhol atual*, Dissertació (Mestrado em Letras), Universitat Federal de Bahia.
- PLAZA DE LA OSSA (2008): Myriam Plaza de la Ossa, «Efectos de concordancia en las oraciones escindidas del español», dins: *DICENDA. Cuadernos de filología hispánica*: v. 26; ps. 193-218.
- PRIETO (2008): Pilar Prieto, «Entonació», dins: Joan Solà (dir.) et al., *Gramàtica del Català Contemporani*, Barcelona: Empúries, vol.1, p. 393-462.
- PRINCE (1978): Ellen Prince, «A comparison of Wh-Clefts and It-Clefts in Discourse», *Language*, núm. 54, ps. 883-906.
- RAE (2009): «Las funciones informativas», dins: RAE, *Nueva gramática de la lengua española*, Madrid: Espasa Calpe, v. II, ps. 2963-3034.
- RIGAU (2004): Gemma Rigau, «El quantificador focal *pla*: un estudi de sintaxi dialectal», *Caplletra*, núm. 26, ps. 25-54.
- RIZZI (1997): Luigi Rizzi, *The fine structure of the left periphery*, dins L. Haegeman (ed.): *Elements of grammar*, Dordrecht: Kluwer, ps. 289-330.
- RUAIÀ (1994-1995): Josep Ruaià, *Observacions crítiques i pràctiques del català d’avui*, Moirà: Ruaià. 2 vol.
- SÁNCHEZ-CANDELA (2011): Noèlia Sánchez Candela, *Les construccions clivellades i pseudoclivellades en català*, Treball de recerca final de màster, UAB.
- SMITH (2000): Carlota Smith, «The Domain of Tense», dins: J. Gueròn i J. Lacarme (eds.), *The Syntax of Time*, Cambridge, Mass.: MIT Press.
- SOLÀ (2008): Joan Solà, «Les subordinades de relatiu», dins: Joan Solà (dir.) et al.: *Gramàtica del Català Contemporani*. Barcelona: Empúries, ps. 2455-2569.
- TORIBIO (1992): Almeida Toribio, «Proper Government in Spanish Subject Relativization», *Probus*, núm. 4, ps. 291-304.
- VALLDUVÍ (2008): Enric Vallduví, «L’oració com a unitat informativa», dins: Joan Solà (dir.) et al.: *Gramàtica del Català Contemporani*, Barcelona, Empúries, vol. 2, ps. 1221-1279.
- WHEELER (1999): Max Wheeler et al., *Catalan: A comprehensive Grammar*, Londres-New York: Routledge.
- ZUBIZARRETA (1998): Maria Luisa Zubizarreta, «Prosody, focus, and word order», *Linguistic Inquiry Monograph*, núm. 33, Cambridge, Mass.: The MIT Press.